

DOI <http://dx.doi.org/10.3846/cpc.2015.212>

AR GALIMAS BUVIMAS IR KĄ REIŠKIA BŪTI UŽ KOMUNIKACINIO GALIOS DISKURSO?

Ieva AURYLAITĖ

Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas,
Viešosios politikos ir administravimo institutas, A. Mickevičiaus g. 37, LT-44029 Kaunas, Lietuva
El. paštas ievaaaurylaite@gmail.com

Įteikta 2015-02-24; priimta 2015-06-07

Straipsnyje analizuojama Michelio Foucault ir Jürgeno Habermaso diskusija, gilinamasi į komunikacinio veiksmo teorijos ir genealogijos metodo aiškinimą bei jų taikomumą socialiniams mokslams. Ši diskusija buvo plačiai analizuota viešojoje akademinėje bendruomenėje. Analizuojamoje diskusijoje nuodugniai gilinama į transgresijos fenomeną, išskiriami dekonstrukcijos ir rekonstrukcijos motyvai. Svarbu išsiaiškinti, ar socialinių formų sukuriamą destabilizaciją turi tam tikros įtakos dekonstrukcijai pasireikšti, ar rekonstrukcija nesudaro priežastinių ryšių santykių hierarchijos, vedančios vienos krypties orientyro link – suteikiamų pretenzijų į universalumą. Remiantis transgresijos sąvokos koncepcija, nurodanti įvykio negrįžtamumo motyvo prielaidą ir tam tikrų įvykio bruožų pasikartojimo galimybę, galima teigti, kad rekonstrukcija ir dekonstrukcija atlieka svarbų vaidmenį socialiniuose moksluose atsirandantiems emerdingiems kintamiesiems. Straipsnyje siekiama praturtinti klasikinės socialinės metodologijos klasifikavimo standartus naujomis stiliaus atpažinimo galimybėmis, suteikiančiomis meninio stiliaus lygiavertę lygiavimosi pretenziją į socialiniams tyrimams taikomą metodologijos teorijos keliamų reikalavimų prioritetus.

Reikšminiai žodžiai: dekonstrukcija, genealogijos metodas, komunikacinio veiksmo teorijos metodas, rekonstrukcija, transgresija.

Įvadas

Vokietijos socialinės filosofijos klasikinei tradicijai priskiriamos potencinės valdžios koncepcijos savybės. Nuo XX a. pr. Vokietijos idėjos įgauna instrumentinių koncepcijos bruožų pobūdį, puikiai derantį atributinėje idėjų koncepcijų klasėje. Kardinalesnius pokyčius galima pastebėti XX a. 6-ojo dešimtmčio

Vokietijos akademinėje bendruomenėje pasirodant Habermaso darbams. Visą nuoseklią Habermaso socialinės filosofijos teoriją galima priskirti atskirai reliacinei klasei. Jo darbuose daug kartų cituojamos Émile'io Durkheimio įžvalgos, priartinančios prancūziškosios tradicijos bruožus, pasireiškiančius tikrovės modeliavimu, išskiriant pastovius ir priklausomus kintamuosius. Vienų iš iškiliausių Frankfurto

2015 © Straipsnio autoriai. Leidėjas VGTU leidykla „Technika“.

Šis straipsnis yra atvirosios prieigos straipsnis, turintis Kūrybinių bendrijų (Creative Commons) licenciją (CC BY-NC 4.0), kuri leidžia neribotą straipsnio ar jo dalių panaudą su privaloma sąlyga nurodyti autorių ir pirminį šaltinį. Straipsnis ar jo dalys negali būti naudojami komerciniams tikslams.

mokyklos atstovų Habermaso ir Foucault socialinės filosofinės teorijos yra lyginamos, analizuojamos, atskleidžiant teorijos ir praktikos bruožų tarpusavio dermės koreliacijas.

Frankfurto mokyklos atstovai, plėtodami savo teorijas, didelį dėmesį skiria žmogaus galimybei išsilaisvinti iš galios fenomeno įtakos, pasireiškiančios tam tikra manipuliacija, kuri yra pažangos tikslo siekiamybė. Socialiniai vaidmenys adaptuojasi žmonių gyvenime. Socialinio agento dalyvavimas visuomenėje yra pagrįstas konstruktyviu pritarimu prie aplinkos. Straipsnyje siekiama kvestionuoti socialinio agento galimybę atsiriboti nuo kolektyvinės įtakos ir akcentuoti galimas socialinio agento autonomiškumo alternatyvas. Socialiniai vaidmenys, tampantys įvairių visuomenės spektaklių vaidmenimis, vis dėlto aplinkinių yra atpažįstamai identifikuojami, o kartais net supriešinami su humaniškumo savybėmis. Plintant konstruktyvizmo idėjoms apie agento dalyvavimą ir jo adaptaciją diskurse, svarbu atkreipti dėmesį į socialinių vaidmenų epistemologinį atpažinimą, paskatinusį orientuotis į subjekto kvestionavimo autonomiją. Socialinių vaidmenų konstrukcija ir rekonstrukcija įgalina apsvastyti būties (vok. *bestehen*) ir buvimo (vok. *existieren*) ontologinę bei episteminę tarpusavyje įsivyravusią sanklodą.

Habermaso kuriama kritinė teorija yra pagrįsta rekonstrukcija, siekiančia išvengti komunikacijos iškraipymų, kylančių iš deformuotos socialinės sąveikos. Ši atvejį galima prilyginti Durkheimio socialinės antropologijos tyrinėjimuose randamiems iškraipymams, pasireiškiantiems suicidinių srovių požymiais. Lyginant Foucault holistinį poslinkį su Durkheimio kolektyvine sąmonei būdinga išorine prievartine galia, galima pastebėti panašų „išorinio“ žvilgsnio orientyro galimybės pasireiškimą. Išryškėja prancūziškai tradicijai būdingas požymis žvelgti kitu kampu suteikia galimybę disciplinuojančioms visuomenių operacijoms propaguoti redukcinių pobūdį į apvalymą. Tačiau Foucault nesutinka su redukcijos metu randamais ribojimais, kurie lemia atskyrimą

įsivyravimus, galinčius pastūmėti prie išstūtimų pasireiškimų.

Kritikuojama klasikinei epistemai būdinga konstruktyvi ir diskursyvi archeologijos metodo raiška. Foucault, nuplėsdamas socialines kaukes, juokiasi iš epistemos tvarkos sukuriamos klasifikacijos ir pastebi po epistemos „mirties“ atsivėrusią struktūrų galių sukeliama žaismo laviravimą. Genealogijos metodui būdinga šaiži proto kritika decentralizuoja humanistinį subjektą. Skeptiškas mąstytojo žvilgsnis į mokslą nesuteikė jam galimybės rasti kitų epistemos alternatyvų. Archeologijos metodas yra paremtas antimokslo skepticizmo pozicija. Habermasas, interpretuodamas istorijos mokslo keliamus metodologijos reikalavimus, akcentuoja hermeneutikos orientyrą. Habermaso kuriama kritinė teorija atstovauja nuosaikesnei kritikai, kuri prilygsta rekonstrukcijai. Tai padeda identifikuoti gyvenamojo (kasdienio) pasaulio pasireiškimų bruožus.

Neįvykusios planuojamos diskusijos padariniai Habermaso filosofijoje

1983 m. Habermasas skaitė paskaitą „Modernybės filosofinis diskursas“ apie modernybės diskurso projekto tematiką. Paskaitos metu Habermasas gyvai susitiko su Foucault ir sutiko dalyvauti bendroje diskusijoje, kurioje galėtų aptarti Imanuelio Kanto esė „Kas yra švietimas?“ (vok. *Was ist Aufklärung?*). Į organizuojamos konferencijos tematikos pagrindinį švietimo motyvą pažvelgta iš skirtingų perspektyvų. Foucault švietimą interpretuoja, akcentuodamas subjekto-subjektyvizmo perspektyvą, o Habermasas akcentuoja modernizmo ir postmodernizmo laikotarpių perėjimo tendencijų bruožus. Netrukus Foucault išreiškė apgailėtavimą, kad negalės dalyvauti organizuojamoje konferencijoje, nes jo sveikatos būklė pablogėjo.

1985 m. Habermasas išleido knygą „Modernybės filosofinis diskursas“, kurios medžiagą sudaro jo skaitytos paskaitos. Nusakant šios knygos tematiką, neretai pasitelkiamas

neužbaigtas modernybės projekto (Valantiejus 2003) įvardijimas. Šioje knygoje pateikiama labai svarbi Foucault filosofijos interpretacija, kurioje Habermasas aiškina genealogijos metodą, lygindamas jį su komunikacijos veiksmo teorijos (vok. *Theorie des Kommunikativen Handelns*) metodu. Būtent Habermasas įsivyravusioje Habermaso ir Foucault diskusijoje startavo pirmasis: pateikęs išvalgas apie Foucault kūrybą, nesulaukė iš jo konkretaus atsakymo. Kalbant apie intelektualų diskusiją, galima postuliuoti, kad daugiau argumentuotos kritikos susilaukė genealogijos, o ne komunikacijos veiksmo teorijos metodas. Vėlesnieji akademinės bendruomenės nariai yra linę į nesusipratimų ištaisymą, žerdami kritiką Habermaso samprotavimams apie Foucault darbus. Amy Allen pažymi, kad Habermaso kritika Foucault atžvilgiu yra netinkamai nukreipta dėl prieštaravimų ir normatyvumų supainiojimo (Allen 2009). Foucault filosofinė-socialinė teorija turi didesnę reikšmę diskurso studijoms, nei manė Habermasas. Įžymiojo prancūzų autoriaus poststruktūralistinėse išvalgose daug dėmesio skiriama ypač svarbiai subjekto savasties racionaliajai sąveikai su dekartiškojo *cogito* paieškomis, besidriekiančiomis tarp marksizmo-struktūralizmo ir semiotinio subjekto reprezentacinės kritikos pateikčių, įgaunančių alternatyvių galimybių subjektui būti (vok. *bestehen*) už diskurso ribos.

Foucault savo filosofijoje prieštaravimus kildina iš aporijos (daug prieštaravimų, daug skirtingų teorijų), nes kismas ir prieštaravimas yra galimi politinėje, socialinėje erdvėje tarsi skirtybės palaikymo svarumas. Pasak Foucault, subjektas socializacijos atžvilgiu gali būti dia-metralus aplinkai. Habermasas prieštaravimus kildina iš antinomijos (pasireiškiančios transcendentalumo prigimtimi), tai lėmė komunikacinio veiksmo kontrasto plėtotė. Mąstytojas pataria prieštaravimus ne šalinti (kardinaliai supriešinti), bet spręsti pasitelkiant racionalią veiklą, estetinius samprotavimus ar kitus būdus. Habermaso pasiūlytas metateorinis tvirtinimas

yra paremtas persikėlimu iš idealizmo prie individualistinio¹ kryptingumui būdingo silpnojo transcendentalumo įsivyravimo. Atsižvelgus į diskurso analizavimą ir aiškinimą, akivaizdu, kad tiek aporija, tiek antinomija pasireiškia varializmu. Foucault modelis priartėja prie nefundamentalaus projekto, o Habermasas palaiko fundamentalųjį projektą, rekonstruodamas jį į normatyvizmą. Atliekant tyrinėjimus, abu projektai gali būti taikomi tarpusavyje².

Habermasas, pradėdamas analizuoti Foucault filosofiją, proto sąvokos apibrėžtį kildina iš modernizmo laikotarpiu paniškai vengiamos beprotybės priešpriešos sukeliama ribojimų keblumų. Modernizmui būdinga į protą žvelgti kaip į vienintelį išsigelbėjimą, o kartu kaip į apsaugą nuo tarsi „užkrečiamo“ pamišimo. Užgimstančiu postmoderniu laikotarpiu juokiamasi iš šio tikėjimo dėl apsaugos motyvo postulato: „<...> monopolišku tapęs protas beprotybės neprisileidžia nė iš tolo – kad be pavojaus ją užvaldytų, kaip nuo protingos subjektyvybės apvalytą objektą“ (Habermas 2002: 271). Tam tikra beprotybės kaina žmonijos istorijoje sumokama ne tik išstūmimo, bet ir atskyrimo ar netgi sunaikinimo strategijomis. Socialinė integracija, sudariusi sąjungą su resocializacija, neišvengia apversto horizonto vaizdo, tad epistemos formomis akcentuoja klaidingumą. Antropologiniu požiūriu klasikinė epistema neatsižvelgia į nepritaikomumo galimumą ar raiškos neatitikimo toleravimą visuomenėje.

Pasak Habermaso, diskurso schemiškumą keičia ne tik sąmoningumo dinamika, bet ir

¹ Galima aptikti pastabų apie naujojo kompleksiško pėdsakų išpaudus Noros Newcombe ir Habermaso kūryboje. Habermasas vaizduojamas kaip „naujosios žinojimo struktūros“ šauklis. Ši „žinojimo struktūra“ aiškinama priežastinio ir holistinio mąstymo priešpriešos alternatyva (Kanišauskas 2011: 238).

² Panašios nuomonės yra profesorė Allen (2009), pateikusi išvalgą, kad abiejų filosofų teorijos yra tarpusavyje taikytinos, kai aiškinamosi subjektyvizmo perspektyva.

santykiškumas (Habermas 2002: 339). Dialektinė neigiamybė papildo pasitraukimą už ribotai griežto diskurso dviem alternatyvomis. Pirmoji iš jų – neigiamybė gali nurodyti giliausius diskurso pamatų sudrebinimus, t. y. drastiškosios Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio teikiamos pretenzijos į visumos skaidymą rekonstruojant ir „pasiteisinant“ harmonijos siekiu; antroji alternatyva – pretenzija prasideda Mikołajaus Koperniko pateikta pastaba apie subjekto išcentrinimą ir tęsiama iki prancūzo filosofo Jacqueso Derrida vartojamos „dekonstrukcijos“ sąvokos įžvalgų analizių. Habermaso kritinėje teorijoje ribos aiškinimas yra paremtas subjekto galimybe reflektuoti jo paties santykį su savo aplinka.

Habermasas, aiškindamas beprotybės fenomeną, ne itin tinkamai interpretuoja subjekto skilimo sąvokos aiškinimą galbūt dėl to, kad nepasidomi, kaip šią sąvoką taiko Foucault ar Georgesas Bataille'is. Habermasas į šią sąvoką įžvelgia tik kaip į dar vieną konsensuso trūkį: „Todėl beprotybė neatrodo esanti skilimo, kurio metu komunikacinis protas būtų virtęs į subjektą nukreiptu protu, rezultatas. Beprotybės formavimosi procesas yra kartu ir proto, kuris nesireiškia jokių kitu, o tik Vakarams būdingu su savimi susijusios subjektyvybės pavidalu, formavimosi procesas“ (Habermas 2002: 272). Foucault ir Bataille'is subjekto skilimo sąvoką aiškina visiškai skirtingai nei Habermaso pateikiama šios sąvokos reikšmės analizė. Bataille'io filosofijoje subjekto skilimas nurodo kismą, nukreipiantį „žmonijos giliausių širdies aistrų svarstymo“ link, – tuo mąstytojas siekia aiškinti žmogaus sugebėjimą juoktis, o tai pagrindžia žmogaus sugebėjimą skilti. Foucault įžvalgose sąvoka „subjekto skilimas“ pasireiškia kaip subjekto ištirpimas, nenurodantis jokių ribojimų. Habermasas dėl galimybės panaikinti ribą yra nusiteikęs skeptiškai. Pasak Habermaso, subjektyvizmo studijų taikomas įsigalėjimas „ištirpti“ nyksta net iki mirties fenomeno panaikinimo. Galima kelti hipotezę, kad galbūt dėl šios įžvalgos Habermasas pasigenda Foucault filosofijoje romantizmo bruožų.

Habermasas teigia, kad komunikacijos strategija yra aukščiau už komunikacinės terapijos priemones. Šioje pakopoje dalyvių abipusiškumas atsiveria kaip intersubjektyvus santykis, kuriame iškyla argumentų pateiktis ar tarpusubjektyvumą lemianti emocijų raiška. Neretai komunikacijos terapijos lygmuo yra nutylimas arba lieka neišreikštas ir neatpažintas, tokiu atveju dominuoja strateginis lygmuo, kuris savo svarumu gali viską nulemti. Foucault, plėtojantis genealogijos metodą, siekia demaskuoti šią terpę (komunikacijos terapijos lygmuo). Foucault diskursą aiškina, priskirdamas žaidimo kitybės ir nematomumo (nepastabumo) motyvus, galutinai taip ir neatsiskleidžiančiais dėl sąmoningos ar nesąmoningos maskuotės skilties pobūdžio. Foucault pažymi, kad humanitariniuose moksluose vyrauja terpė, kuri yra pati pavojingiausia, nes priežastingumo ryšių „sukabinimas“ turi lemiamą vaidmenį diskurse vykstantiems galios pavergimento pasireiškimams. Paslapties fenomenas išlaiko subjekto nuotolį tarp jo asmeniškiosios ir viešosios erdvės: viena vertus, paslapties fenomenas gali suteikti saugumo, ypatingo prasmės santykio su ontologija, neišsižadant savo santykio su „nemirtingumu“, sukeliančio tam tikrą malonumą; kita vertus, tai palankiausias fenomenas, galintis palaikyti priklausomybės saitus, atveriančius kelius iš egzistencinės tuštumos simuliacrų link. Foucault nėra linkęs taikytis su simuliacijų pinklėmis, prie kurių atsidurti žmogų pastūmėja abso-liutizmo pinklės. Foucault, užbėgdamas tam už akių, pasirenka pozityvizmo-bihevizmo valdžios koncepcijos kritiką. Taip pat Foucault kritinio projekto indėlis suteikia galimybę suspenduoti ikiegzistencinę nuostatą. Visos šios Foucault įžvalgos Habermasui lieka ne itin suprantamos. Tačiau Foucault priežastingumo santykiuose išgrynina ir atsijoja prasmę nuo reikšmės fenomeno. Šiuo atveju Foucault taikoma metodologija gana panaši į kadaise Maxo Weberio iškeltą prioriteto reikalavimą, esą socialinių mokslų tyrimai turi laikytis vertybinio neutralumo. Habermasas išlieka kardinalės – aiškinimo ir supratimo dichotomijoje šliejasi

prie realizmo, drąsiai konstatuodamas neatsiejamą ir neišvengiamą priežastingumo santykių persismelkimą. Šia aspiracija priartėjama prie giliausiuose intersubjektyvumo labirintuose randamo *foro interno* pasireiškimo. Habermasas komunikacijos veiksmo teorijai priskiria racionalizacijos išlaisvinimo motyvus, labai panašius į pasaulio atkerėjimo judesio koreliacijas. Būtent racionalizacija paremia komunikacinio veiksmo protą, siekiantį sumažinti galios suvaržymą.

Sąvokos *parrësia* analizės indėlis į jausmingumo atvertį

Foucault plačiai analizuoja *parrësia*³ sąvokos ištakas ir taikomumą politiniuose ir filosofiniuose kontekstuose. Remiantis Foucault, šios sąvokos kartinis aspektas yra palankumas (nuoširdumas); tai ne tik laisvė – tai gali pasireikšti ir norminimo ar įrodinėjimo išraiškomis, nukreiptomis į jėgos pavergimo vergvaldystę (Foucault 2010: 53). Foucault kritikuoja pragmatizmo tikslus su juose glūdinčiu intencijų pajungimu, nukreiptu į tam tikrus numatytų tikslų siekius, dažniausiai užkertančius kelią esamajame laike besiskleidžiančioms efektų apraiškoms. Remiantis Foucault pateikta analize, galima teigti apie *parrësia* sąvokos atveriamą akiratį, pasireiškiantį „žinojimo galimumo formų“ atskleidimu, „normatyvaus elgesio pamatų“ tyrinėjimu ar „subjekto buvimo potencialumo modeliu“ analize. Visomis šiomis priemonėmis subjekto savastis konstatuojama per (dėl) kito buvimo patvirtinimus, išsakant laisvos drąsos (pranc. *franc parler*) pateiktį. Foucault pateikė pastabą, kad vien laisvos kalbėsenos nepakanka, todėl kalbėjimui yra svarbus ne tik atkartojimas ir sutikimas, bet ir nesuinteresuota prieštaravimo „pakilimo“

drąsa. Diskurse tiesos sakymas išlaiko galią, o išvirkščioji tiesos ir netiesos aporija lemia rizikos atgyvinimą.

Psichologinis (gr. *ψυχολογία*) metodas pateikia tarp oponento ir respondento išpliekiančius nenumatytus poveikio ir įtaigos santykius, besikonstatuojančius savotiškomis „melagystėmis“. Psichologiniam metodui būdingas savasties rūpestis, stebint kitoniškumo apraiškas praktikoje. Poststruktūralistas ontologiją aiškina istorinio konteksto aptartimi, neatsietai nuo diskurso tiesos nagrinėjimo, o savasties ontologiją pasireiškia abstrakcija, prilygstančia fikcijai. Ši fikcija trunka tik tiek, kiek trunka akimirksnis, įsisenėjęs verifikacijoje, suabejojant tiesos kalbėsena. Ši įžvalga panaši į emerđentiškumo – „naujumo pasirodymo“ savybės galimybės įsivyravimą.

Pragmatinis priežastingumo numatymas diskurse panaikina žaidimo azartą ir melancholija gali triumfuoti. Dėl alternatyvos prasmės Foucault pažymi, kad priežastingumą galima pakeisti efektyvumu (Foucault 2010: 53). Efektais praturtintas dramatinis diskursas gali pasireikšti tragizmo ar dramatinio išraiškomis. Foucault dramatinio diskurso aiškinimą taiko, remdamasis kritiniu diskursu, tačiau, priešingai nei iš pastarojo, iš dramatinio diskurso pateikčių kyla revoliucijos, sukilimai ar mitingai. Dramatiniame diskurse gali būti atveriami situacijos efektai: „<...> staigus tikrojo diskurso pasirodymas nulemia atvirą situaciją ar, tiksliau, ją atveria ir įmanomais paverčia efektus, kurie konkrečiai nėra žinomi. *Parrësia* nesukelia iš anksto numatomų efektų, ji atveria neįvardijamą riziką“ (Foucault 2010: 13). Efektai identifikuoja situacijos kryptingumus, kuriuos nulemia rizika. Dramatinio diskurso analizė nuolatos vadovaujasi išskirtinumu ir dažnai neatitinka norminimo kriterijaus.

Foucault filosofijos tikslas – pabėgti nuo savęs paties, išlikti nesuprastam ir kiek įmanoma susilaikyti nuo abejotinos teigiamybės. Net Foucault efektai yra nepagaunami ir nieko aiškaus neapibrėžiantys, kaip kad ir substancijos mes negalime izoliuoti. Habermasas

³ *Parrësia* (gr. *παρηγοία*) gali reikšti nuoširdumą, pavyzdžiui, dviprasmiško slapukavimo ar daugiažodžiavimo atsisakymą. Minėtoji sąvoka pažymi laisvą ir bebaimą pasitikėjimą, malonią drąsą, kurią atskleidžia tam tikra žmogaus laikysena, pasirodant išskirtinumui (Kromann, Andersen 2011).

priekaištuoja šiam Foucault laisvumui: „jokių išvadų nepadaro“, „sąvokų kilmę padaro nepažįstamą“, „atsakymo į tai neduoda“ (Habermas 2002). Šios Habermaso pastabos, pasirodo, užkerta kelią bet kokiai galimybei jo komunikacinio veiksmo teorijai būti už diskurso ribos. Tačiau, ar jau vien buvimo apribojimas diskurse nepostuluoja būvio (vok. *bestehen*) už diskurso ribos troškulio⁴? Habermasas buvo ne itin suinteresuotas pojūčių analize⁵. Tylos fonas, brandinantis minties gilumą, yra neišsakomas, o Foucault pasistengia, kad tai išsaugotų paradoksaliai heterogeniškumas. Prancūzų socialinės filosofijos mąstytojas integruoja šį nepermatomumą į savo genealogijos metodą, aiškindamasis apie „nebyliąją praktiką“, nepagrįstą jokiū *homo criticus* socialumu.

Šaiži Foucault proto kritika nuvainikuoja modernybės objektyvumo laurus, neteisėtai pasisavintus iš subjektyvizmo studijų akiračio – iliuziją, transformavusią į veidrodinio žvilgsnio atgręžtį ir dėl to sudaiktinusią aplinką. Pasak Habermaso, svarstymas apie valdžios ribų skirstymo ir nustatymo vykdymą nulemia struktūrų dichotomiją. Kuo labiau apribosime buvimą, tuo daugiau būvis reikalaus maišto panaikinti tas ribas. Ir atvirkščiai, kuo labiau būvis konstatuosios izoliuodamasis, tuo daugiau buvimas pateisins pretenzijas į visumą.

Filosofų kūryba tampa artimesnė per subjektyvizmo kitoniškumo raišką. Prancūzų mąstytojo filosofijoje vyraujantis moralinis skeptiškumas (vertybių perkainojimas) atsiveria dialektiškai lyginant savasties sąsajas. Vokietijos

sociologo aiškinamas aktyvios komunikacijos veiksmas yra orientuotas supratingumo link, taip pat tai plėtoja savasties sąsajas su kitoniškumu, pasireiškiančiu infiltravimu į pasaulį: „Tokio buvimo kitoniškumo skleidimasis yra siejamas su žmogaus *savojo Aš* giluma“ (Habermas 1989: viii). Habermaso gyvenamojo pasaulio aiškinimas neatskiriamas nuo ontologinės vienumos. Ontologijos sukeliamą įtaką subjektui tampa visuomet išskirtinė, nes būties kuriamų prielaidų aspiracijos kryptingumai taip pat yra išskirtiniai.

Foucault atsakas į klausimą „Kas yra švietimas?“

Foucault į iškeltą klausimą „Kas yra švietimas?“ atsakymo galimumą aiškinasi kaip opoziciją pasitelkdamas kitus klausimus: „Kas mes esame?“, „Apie ką mąstome?“, „Ką šiandien darome?“. Foucault nepateikia aiškaus atsakymo ir sukritikuoja bandymą į jį atsakyti. Švietimo projektas yra motyvuotas suteikti tam tikrą pradžią, t. y. naujumą. Švietimas išlaiko tam tikrą įtampą tarp potencialumo ir aktualumo akiračio. Foucault, atsigręždamas į Kanto kūrybą, kritikuoja realizmo perspektyvą, tačiau lieka gana šališkas Kanto filosofijoje randamoms strateginio empirizmo pasireiškimo galimybėms.

Foucault filosofijos percepcija skleidžiasi „prezentizmo“ (angl. *presentism*) akirtyje, kur sutampa kitybės (gr. *πάντα ρει*) ritmai ar galimas nesutapimų pasireiškimas; šią kitybės išraišką galime prilyginti Heraklito teiginiui, kad: „Į tas pačias upes mes įbrendame ir neįbrendame, esame jose ir nesame.“ Foucault kritika atakuoja dogmatinį teologijos išgalėjimą nutolinusius priežastingumus nuo esamojo (pranc. *les actualités*) laiko motyvų svarumą. Foucault, apibūdindamas modernizmo laikotarpį, akcentuoja šiam laikotarpiui būdingą „nusistatymo“ poziciją ir perdėtą herojiškumo liaupsinimą.

Kantas plėtoja žmogaus sąvoką, aptardamas laisvą agentą, kuris veikia ar gali veikti (vok.

⁴ Jolanta Saldukaitytė savo straipsnyje „Etinė metafizikos prasmė ir komunikacija *kitaip*: E. Levinas“ analizuoja Emmanuelio Levino filosofijoje plėtojamą kitybės aspekto raišką. Autorė, reflektuodama Levino kūrinius, iškelia klausimą – kaip įmanoma išsaugoti kitybę, neįtraukiant jos į tapatybę? Šis klausimas siekia surasti alternatyvas, kurios įveiktų subjekto ribotumą. Tapatybė įremina subjekto ribas ir brėžia savotišką galios trajektoriją. Levinas alternatyvą išsivaduoti iš sąstingio įvardija etikos mokslo gėrio koncepcija (Saldukaitytė 2013: 52).

⁵ Ladelle McWhorter knygoje „Kūnai ir malonumai“ (1999) apkaltina Habermaso darbus nuoboduliu.

kann und soll) (Kant 1784). Foucault, aiškin-damas žmogaus sąvoką, koreguoja svarstymą nuo „kas jis yra“ prie „ką jis daro savasčiai“ aspekto, tad yra ištrinami žmogaus sąvokos griežti aiškinimo ar konstatavimo ribojimai. Taigi *homo natura* pereina į *homo criticus* (Foucault 1997). Perėjimas nuo „aš“ prie „mes“ atstovauja tarpusavio sintezės sąveikai, pasireiškiančiai kuriant identitetą ar kalbinius žaidimus. Įvykių reikšmės brėžia subjekto patirtyje įrašus, pasireiškiančius sutampančių tendencijų išraiškomis, tačiau neturi lemiamos realistinės pretenzijos būtinumo apibrėžiant identitetą. Foucault ribas aiškina tik kaip ribojimus, o ne atskirības ar jo minėtus gali-mus skirtingų savybių pasireiškimo variantus. Kanto ir Foucault vartojamos sąvokos „ribotu-mas“, „apribojimas“ ar kitoniskumo reikšmių aiškinimai epistemologijos lygmeniu yra su-tapatinami tarpusavyje. Taigi, dėl minėtojo sąvokų daugiareikšmiškumo Foucault savo kūryboje švietimą gana nuožmiai kritikuoja, o švietimo humanizmas, jo manymu, yra visiškai netinkamai reprezentuojamas.

Etosas įgalina subjekto atžvilgiu nustatyti jo paties ribas, kurios jau yra nustatytos remiantis visuomenės interesais. Foucault pasiūlo ap-žvelgti ribų nustatymo galimumą pasitelkiant refleksiją ir kritiškumą: „Mes turime persikelti anapus išorės ir vidaus priešpriešos, mes pri-valome būti šios perskyros pasienio zonoje“ (Foucault 1997: 124). Kanto filosofijoje taip pat galima pastebėti refleksijos ir kritikos siūlymų, tačiau Kantas tai plėtoja tik teorijos lygmeniu, o praktinio atžvilgio nenumato. Foucault, tai-kydamas transgresijos sąvoką, priartėja prie kritinio-praktinio įgyvendinimo. Apšvietos lai-kotarpiu išsaugomas pažangos (brandos) tikslas yra suspenduojamas transgresijos veiksmu, po kurio pokyčiai nebūtinai pasikeis į tinka-mesnes ar geresnes sąlygas, o tai reiškia, kad negalime numatyti aiškaus nesubrendimo ar brandos konstatavimo kriterijaus (konstatuoti). Apšvietos sąvoka rekonstruojama į švietimo sąvoką, atkartojant perėjimo tendenciją nuo heteronomijos prie heterogeniškumo.

Nevienareikšmiškas Habermaso atsakymas į klausimą „Kas yra švietimas?“

Habermasas, aptardamas Kanto esė, plėtoja modernizmo laikotarpiu iškeltą klausimą „Kas yra švietimas?“, paraleliai prilygindamas klau-simą „Kas yra moderni filosofija?“ Habermasas, aiškindamas šį klausimą, plėtoja negatyviąją dialektiką, remdamasis Theodoro W. Adorno ir Maxo Horkheimerio kūryba. Tačiau visiško šališkumo nepareiškia: „Kodėl Horkheimeris ir Adorno švietimą nori išaiškinti vien tik per save pačius?“ (Habermas 2002: 125). Pasak Habermaso, knygos autoriai atitolsta nuo subjektyvizmo studijų aiškinimo alternatyvių paieškų ir nėra linkę patarti, kurti savas, nau-jas epistemas. Knygoje „Apšvietos dialektika: filosofiniai fragmentai“ (Horkheimer, Adorno 2006) pateikiamas didžiulis demitologizacijos indėlis, savo verte prilygstantis Foucault filo-sofijos pozicijai – demaskuoti galios fenomeną. Habermasas nėra linkęs subjektyvizmo stu-dijose konstatuoti problematiškumo, todėl jo kritinės pastabos nukreipiamos aiškinti subjektyvizmo ribotumui – ribojimui ir iš to išplaukiantiems priklausomumams, artėjantiems prie išsamių rekonstrukcijos analizių. Habermasas iš Horkheimerio ir Adorno intelektualių idėjų pa-sitelkia demitologizacijos pobūdį, pasireiškiantį proto diferenciacijos veiksmu. Demitologizacija panaikina kerus, temdančius žmonių akis, kai supainiojamos gamtos ir kultūros sritys ar viena iš sričių paneigiama.

Habermasas yra paminėjęs, kad moder-nizmas prasideda su Kanto filosofija. Visiškai atsisakyti Švietimo taikomų idėjų Habermasas nesiryžta, dėl, jo manymu, „teoriniuose priežastingumuose“ išsisknijusių intencijų (Habermas, Ben-Habib 1981: 11), besidrie-kiančių „būties tyrume“ ar įsigalėjus kryptin-gai motyvacijai. Habermaso filosofijoje didelį vaidmenį atlieka redukcijos raiška, suteikianti agentui tam tikros emancipacijos, pasireiškian-čios savasties išsaugojimu. Habermasas plėtoja idėją, kad kultūros ir kasdienio gyvenimo

laidininko funkciją tinkamai gali perteikti estetikos mokslas⁶. Kanto filosofijoje estetikos skonis yra vienintelis aspektas, pateikiantis subjekto nesuinteresuotumo išraiškos galimybes pasireiškimą, tad galime postuliuoti tam tikrą galimai atsirandančios autonomijos kerteles vyravimą. Habermasas, aiškindamas priešastutingo atskyrimo priešpriešą, akcentuoja modernizmo laikotarpio kultūros apibrėžimą, pasižymintį muziejaus reprezentatyvios funkcijos išraiška, pasireiškiančia tik dėl saugumo propagavimo. Aiškindamiesi Kanto poziciją, galime pastebėti panašų kritinės įžvalgos samprotavimą apie prietarų ir išankstinių nusistatymų grįžtamąją nekomunikacinę intenciją: „Skleisti prietarus / išankstinius nusistatymus yra be galo žalingas užsiėmimas, nes galų gale jie atsisuka prieš žmones (ar jų protėvius), kurie juos skatino“ (Kant 1784: 2). Šis interesuotumo nukreipimas neturi atgalinio grįžtamojo poveikio, tad nepasiekia *kito* ir nesudaro kismo pasireiškimo, todėl gali paskatinti resentimentu pasireiškiantį stagnacijos išsiskynimą. Išliekantis modernizacijos ribotumas padeda įsivyrėti transgresijai, atveriančiai duris žmonių kasdienio gyvenimo kultūros paveikimo galimybių link.

Habermaso filosofijoje nėra griežto fikcijos ir praktikos atskyrimo, tai galima grįsti vieno plano realumu – diskurso galimumu dėl išliekamo emerđžentiškumo paveikimo galimybes. Šiuo atveju menas turi tarsi sugrįžti į gyvenamąjį pasaulį ir jame ištirpti, tapti ribos ir autonomijos kertele, kylančia transcendentinio medio emerđžentiniu „tirštumu“. Būtent tokio pobūdžio kritika Habermaso filosofijoje pasireiškia *homo democraticus* įvaizdžiu. Foucault nesvarsto Apšvietos subjekto įsisenėjusių intencijų sklaidos, motyvuodamas savaties įveikimo galimybes negalimumu. Habermasas, aiškindamas apie intencijas, priartėja prie

transfigūracijos pasireiškimo išylančiu interveiksmu ar intersubjektyvumu.

Išvados

Lyginamoji Habermaso ir Foucault analizė atskleidė Habermaso komunikacinio veiksmo teorijoje rastą intersubjektyvumo – „tirštumo“ pobūdį, panašų į genealogijos fikcijos „ištirpimo“ pobūdį. Tačiau Habermaso individualizmo intencijos motyvų kryptingumai skiriasi nuo Foucault holistinės imanentinės fikcijos tarpusavio sandūros prieigose.

Habermasas ir Foucault savo metodais akcentuoja skirtingus transgresijos požymių pasireiškimus. Habermasas aiškina normavimą tarsi kismo pasireiškimą „po“ transgresijos, o Foucault akcentuoja perviršių – beprotybės kraštutinumą, randamą „prieš“ transgresijos veiksmo pasireiškimą.

Literatūra

- Allen, A. 2009. Discourse, Power, and Subjectivation: The Foucault/Habermas Debate Reconsidered, *The Philosophical Forum* 40(1): 1–28.
<http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9191.2008.00314.x>
- Foucault, M. 2010. *The Government of Self and Others: Lectures at the Collège de France 1982–1983*. Gros, F. (Ed.). New York: Picador.
<http://dx.doi.org/10.1057/9780230274730>
- Foucault, M. 1997. *The Politics of Truth*. New York: Semiotext(e).
- Habermas, J. 2002. *Modernybės filosofinis diskursas*. Vilnius: Alma littera.
- Habermas, J. 1989. *The Theory of Communicative Action*. Vol. 1. Boston (Mass): Beacon.
- Habermas, J.; Ben-Habib, S. 1981. Modernity versus Postmodernity, *New German Critique* 22: 3–14.
<http://dx.doi.org/10.2307/487859>
- Horkheimer, M.; Adorno, Th. W. 2006. *Apšvietos dialektika*. Vilnius: Margi raštai.

⁶ Agnieška Juzefovič savo straipsnyje „Kūrybiškumas ir estetika ekologinėje edukacijoje“ nagrinėja estetikos adaptaciją edukologijos moksluose (Juzefovič 2015).

Juzefovič, A. 2015. Creativity and Aesthetic Applied to Ecological Education, *Creativity Studies* 8(1): 12–24. <http://dx.doi.org/10.3846/23450479.2014.1000410>

Kanišauskas, S. (Sud., ats. red.). 2011. *Iracionalumas ir mokslinio pažinimo ribos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Kant, I. 1784. *An Answer to the Question: "What is Enlightenment?"* [interatyvus], [žiūrėta 2013 m. spalio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.filosofiaesoterica.com/ler.php?id=991#.VVo5jPnHvMw>

Kromann, J.; Andersen, Th. K. 2011. "Parrēsia": The Problem of Truth, *Ephemera: Theory & Politics in Organization* 11(2): 225–230.

McWhorter, L. 1999. *Bodies and Pleasures: Foucault and the Politics of Sexual Normalization*. Bloomington, IN: Indiana University Press.

Saldukaitytė, J. 2013. Etinė metafizikos prasmė ir komunikacija kitaip: E. Levinas, *Santalka: Filosofija, Komunikacija – Coactivity: Philosophy, Communication* 21(1): 46–53. <http://dx.doi.org/10.3846/cpc.2013.05>

Valantiejus, A. 2003. Nuosaiki proto kritika Jürgen Habermaso socialinėje teorijoje, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1: 133–147.

IS EXISTENCE POSSIBLE AND WHAT DOES IT MEAN TO BE BEYOND THE POWER OF COMMUNICATIVE DISCOURSE?

Ieva AURYLAITĖ

This article analyses Michel Foucault's and Jürgen Habermas' debate, it examines in more detail the interpretation of the theory of communicative action and genealogy methods and their applicability. Although this debate has already been widely analyzed and discussed in the public academic community, the uniqueness of this paper is in going deep into the motifs of the deconstruction and reconstruction, revealed from the transgression perspective. It is important to find out, whether the destabilization of social forms has some influence on the occurrence of deconstruction, if reconstruction does not constitute the hierarchy of causative relationship, leading to the one – way (one – sidedness) granted claims to universality. Basing on the notion of the transgression concept which indicates the precondition of the motif of the irreversibility of events and the motif of the possibility of the repeatedness of similar events, it can be stated that reconstruction and deconstruction play an important role in the originating of emergentisms in social sciences. The aims of the article are to enrich the standard overlying classification requirements, raised by the classical social methodology, with the new opportunities of style recognition, providing the artistic style with equal alignment pretensions to the priorities of social research theory requirements.

Keywords: deconstruction, genealogy method, the theory of communicative action method, reconstruction, transgression.